

Har Kooperationen en Fremtid for sig?

Af

Harald Westergaard.

Ordet Kooperation har i Reglen ikke nogen god Klang; de mange mislykkede Forsøg og umodne fantastiske Ideer, som have været knyttede dertil, have bibragt adskillige den Tro, at der kun er lidet eller intet at opnaa ad den Vej.

Og dog er Kooperationen voxet op til at blive en betydningsfuld Faktor i det sociale Liv. Der er vel i Skandinavien kun liden Virksomhed paa dette Omraade, men i andre Lande, især hvor der findes store, tætsamlede Arbejderbefolkninger, have de kooperative Foreninger vundet stor Betydning trods alle de Mangler, som klæbe derved.

Det er tilmed et Omraade, hvor vidt forskellige Opfattelser kunne mødes uden at komme i Strid med hinanden. Socialisten kan igjennem Kooperationen arbejde paa at faa Samfundet forandret fra Grunden ved fredelige Foranstaltninger, Rentefoden afskaffet, Grundejendom ophævet; Forretningsmanden kan herigjennem søge at skabe sig Værdier. Kooperationen har ikke sjældent bidraget til at give de sociale Bevægelser en anden Retning, og det er næppe for meget sagt, at den i England for en stor Del har forhindret Socialismen

fra at faa rigtig Magt i Folket, ved at henlede Blikket paa andre Formaal, saa at de andre Landes Socialister vel have kunnet finde et Fristed derovre, men ikke noget egenligt Publikum for deres Ideer.

Og der er saa meget desto mere Anledning til at skænke denne Bevægelse en Tanke, som vor Tids sociale Udvikling foregaar i en rivende Fart, uden at man kan sige, hvor den bærer hen. Overalt i Videnskaben og Industrien sker der nutildags større Omvæltninger, end der forhen skulde Aarhundreder eller Aartusinder til, og dette kan ikke andet end avle umaadelige Forandringer paa alle Omraader af det menneskelige Liv. Alle, der elske Fortiden og nødig give Slip paa de Samfundsformer, de ere opdragne i, bør gjøre sig dette klart, og hellere arbejde paa at give Forholdene en rolig Udvikling end prøve paa at sætte Dæmning for Strømmen. Og de, der ikke dele denne Frygt for, at vort Samfund skal have levet sin længste Tid, kunne dog sympathisere med mange af de Formaal, som Kooperationen har stillet sig. Hvad man end kan sige om denne Bevægelse, saa meget maa man altid indrømme den, at den ikke tragter efter at reformere Samfundet ved voldsomme Midler; den gaar for Øjeblikket væsenlig blot ud paa at gjøre Arbejderen mere sparsommelig, bespare ham for visse unødvendige Udgifter og opdrage ham til at hjælpe sig selv og arbejde med større Iver og Interesse.

Men det har ganske vist ikke altid været saaledes. Saint Simons, Fouriers og Owens Ideer ere endnu ikke glemte, skjønt de store Luftkasteller, de opførte, ere styrtede sammen. Den Tid er ikke saa meget fjern,

da Owen med sin umaadelige Arbejdskraft og Virkelyst stiftede Foreninger og Skoler, der i faa Aar skulde reformere Verden og «omforme den menneskelige Karakter», og da det at sympathisere med Kooperationen omtrent var ensbetydende med at hylde radikale religiøse Opfattelser. Naar man da betragter Kooperationen, saaledes som den nu har udviklet sig — de kooperative Foreninger tælle i Storbritannien med et rundt Tal 600,000 Medlemmer, og have en aarlig Omsætning af c. 20 Mill. Lst. — saa kan det maaske betale sig først at kaste et Blik paa de Forsøg, som ere gaaede forud for derigjennem at søge Fingerpeg for Fremtiden.

Først kan man da nævne de kommunistiske Samfund. Der er talt og skrevet meget om disse Forsøgs historiske Berettigelse; man har henvist til de mange tidligere Exempler paa Kommunisme og derigjennem søgt at paavise, at de ogsaa i Fremtiden ville kunne udvikle sig til væsenlige sociale Faktorer. Det er en Bevismethode, hvortil de radikale social-økonomiske Forfattere let henfalde; men Beviset halter, naar man ikke kan paavise en Aarsag, der kan begrunde deres Fremkomst i Nutiden. Hvad man nu end kan sige for og imod disse kommunistiske Samfund, saa maa det indrømmes, at de ikke have ført nogen glimrende Tilværelse. De fleste af disse Samfund have kun blomstret en kort Tid og ere saa bukkede under for Aarsager, der maaske hver Gang kunde se ud som en Tilfældighed, men som dog ved den Hyppighed, hvormed de optræde, synes at tyde hen paa visse Grundmangler, der ikke lade sig fjerne. Et Par af disse Forsøg bleve gjorte i Evropa; men de fleste har fundet Sted i

Amerika *). Undertiden var det juridiske Vanskeligheder, der bragte de kommunistiske Samfund til at opløse sig, undertiden skyldtes det Pengemangel eller Uduelighed, saa at Jorden var daarlig eller uheldig beliggende. Det sidste var f. Ex. Tilfældet med Considérants Forsøg i Texas, hvor uheldige klimatiske Forhold bragte Foretagendet til at strande. I mange Tilfælde var det religiøse Stridigheder, der gjorde Ende paa Samfundet. Paa den anden Side virkede ofte en eller anden religiøs Opfattelse til at holde sammen paa Medlemmerne. Saa godt som alle de nuværende kommunistiske Samfund ere stiftede med en saadan religiøs Ide som Udgangspunkt. Af de bekjendte Shakersamfund **) eksisterer der henved 20, uvist med hvor mange Medlemmer, og af andre Samfund omtrent en halv Snes med henved 3000 Medlemmer. De fleste af disse holde vistnok paa Cølibat; de skildres som ganske velstaaende, og Medlemmerne ere gennemgaaende flittige. Det fortjener at fremhæves, at det bekjendte Oneida Samfund ***), der var baseret paa «komplexe Ægteskaber», nu har opgivet denne mærkelige Form for Ægteskaber og efter Stifteren Noyes' Forslag for Fremtiden skal bestaa af to bestemte Klasser, gifte og ugifte, «af hvilke de sidste foretrækkes». Det er senere ogsaa blevet omdannet til et Slags Aktieselskab; Samfundets Ejendom repræsenteres af Aktier, der ere Gjenstand for Privatejendom. Saaledes har altsaa et af de Samfund, der har vakt

*) Se Artiklerne «Amerikansk Socialisme», Nationaløk. Tidsskr. III, 397 fg., og «Kommunistiske Samfund i Nordamerika», Nationaløk. Tidsskr. V, 318 fg.

**) Se anf. St.

***) Se anf. St.

mest Opsigt, opgivet de kommunistiske Principer, og de øvrige hvile for det meste paa et Grundlag, der i hvert Fald ikke spaar Medlemmerne mange Efterkommere.

Iblandt Fouriers Disciple er der en, som i den senere Tid har vakt megen Opsigt. Det er en Fabrikant Godin i Guise i Nærheden af St. Quentin. Han var i sin Tid Forretningsfører for Considérants Expedition til Texas, men har selv ikke været udenfor Evropa. Istedetfor Phalansterier træder hos ham Familisterier, store Komplexer af Bygninger, hvor alle Livsfornødenheder skulle billiggjøres ved en Mængde Menneskers Samliv. Fra Fouriers Plan er der her den store Forskjel, at samtlige Beboere ere beskjæftigede i en og samme Fabrik.

Guise er en venlig lille By, der ganske domineres af Godins kolossale Bygninger. Familisteriet er nu vistnok helt færdigt efter den oprindelige Plan og bestaar af tre store sammenhængende Bygninger, hvoraf hver omslutter en bedækket Gaard. Disse tre Bygninger kunne vel omtrent rumme en 1500 Mennesker, men der er dog ikke Plads nok til alle Arbejderne, af hvilke mange bo ude i Byen. Efter Planen skulde disse Bygninger foruden separat Lejlighed til hver Familie indeholde en stor Restauration, hvor Arbejderne kunde faa god og billig Mad, desuden Butiker forsynede med alle Nødvendighedsartikler, osv. Til Planen hørte ogsaa Bade og Vaskerier, Café, Billard, Skoler og *Crèche* til fri Afbenyttelse og et Theater, der skulde erstatte Kirken. Lejlighederne udlejes saa billigt som muligt, og Arbejderne faa Del i Fabrikens Overskud paa en saadan

Maade, at hele Etablissementet efterhaanden kan gaa over til Arbejderne.

At et saa stort Foretagende har kunnet sættes i Scene, vidner om en stor Liberalitet og praktisk Sans. Godin har ogsaa vakt fortjent Beundring, og hans Fabrik har endogsaa afgivet Stof til en engelsk Dameroman. Det var derfor med en vis Forventning, at jeg for et Par Aar siden besøgte Guise, men jeg kan ikke nægte, at Hovedindtrykket var Skuffelse. At Arbejderne her have det bedre end de fleste andre Steder, er vistnok uden Tvivl, takket være Godins store Opofrelser, men dette vilde næppe være Tilfældet i samme Grad, naar Fabriken ikke udmærkede sig ved særdeles gunstige Produktionsforhold. Samlivet paa Fabriken har langt fra udviklet sig saaledes, som Godin havde ønsket sig. Restavrationen er gaaet ind, da den ikke kunde betale sig; det var vanskeligt at udøve tilstrækkelig Kontrol; Theatret var bestemt for Præstationer fra Arbejderne selv, men hidtil har det kun været benyttet, naar et eller andet Gjøglerselskab kom til Byen. Godin selv gjør Indtryk af at være meget melankolsk og nedbøjet; han har haft megen Modgang i sit Familieliv tildels som Følge af sine sociale Ideer, og det er ikke umuligt, at mange legale Vanskeligheder vil kunne true Fabriken, naar han engang er død.

Ogsaa andre Foretagender, der have tilsigtet en radikal Omdannelse af Produktionsforholdene, ere strandede. Herhen høre f. Ex. de af Owen*) udtænkte «Arbejdsbørser». Arbejdsbørsen var en Basar, hvor

*) Om Owen og hans Forhold til Kooperationen, se: «Et Bidrag til Kooperationens Historie i England», Nationaløk. Tidsskr. VIII.

man kunde faa sine Varer ombyttede med Billetter, der atter berettigede til at faa andre Varer i Basaren. Ved Værdiansættelsen tilsigtedes Retfærdighed og Ligelighed i Betalingen for Arbejdet, idet man gik ud fra den Tid, der var anvendt paa Tingene. Følgen deraf var, at Basaren i kort Tid blev overfyldt med ubrugelige Varer, som Folk ikke kunde blive af med paa anden Maade. Det endte derfor ogsaa snart med, at man opgav denne Ide, og senere Forsøg paa at gennemføre Planen efter bedre Principer mislykkedes.

Af langt større Betydning blev en Række Forsøg paa at oprette Produktionsforeninger, med det Formaal at bespare noget af Kapitalens og Driftsherrens Andel i Udbyttet. I og for sig er det nu vanskeligt at tænke sig, hvorledes der skal kunne indvindes noget paa Kapitalen. Hvis Pengene bringes tilveje andetsteds fra, maa Arbejderne selvfølgelig give den sædvanlige Rente, og spare de dem selv sammen, viser Erfaringen, at Arbejderne forlange den samme Renteberegning som ellers; og gjøre de ikke dette, saa beror jo blot dette Udbytte paa en anden Postering, og er altsaa en ren Fiktion. De kunne heller ikke godt undlade at betale for Ledelsen af Fabriken, og det vil i hvert Fald være forholdsvis lidt, der kan indvindes paa denne Maade. Derimod kan man tænke sig, at Arbejderne kunne komme til at interessere sig mere for Fabriken, naar de ere Parthavere deri og helt eller delvis arbejde for egen Regning. Det er dette, mange Industridrivende have prøvet at opnaa ved at give Arbejderne Andel i Udbyttet. Men i denne Henseende er man endnu i Forsøgenes Tidsalder, og noget stort positivt Udbytte er ikke opnaaet. Der er vel ikke saa faa Erhverv, hvor

Udbyttet staar i et saa simpelt Forhold til Arbejdets Præstationer, at Tantièmesystemet er let at anvende, men i Reglen er dette ikke Tilfældet, og Følgen af dets Indførelse er da ofte Skuffelse og Misfornøjelse paa begge Sider. Hvor meget der end er samlet og skrevet angaaende Tantièmespørgsmaalet, savner man dog endnu en indgaaende Bearbejdelse af Spørgsmaalet; som Sagerne nu staar, ved man vel Besked med de fleste Projekter, men man savner ofte Oplysning om, hvorledes de ere lykkedes, og naar man undersøger Sagen nærmere, faar man ofte at vide, at Systemet atter er afskaffet.

Hvad nu særlig Arbejdernes egne Associationer angaa, saa er det et meget regelmæssigt Fænomen, at der ikke gives Tantième. Dette er saaledes meget hyppigt Tilfældet i Husholdningsforeningerne i England, hvor man mere og mere nærmer sig til at varetage Kundernes Interesser paa Funktionærernes Bekostning. Og i Produktionsforeningernes Historie har man flere slaaende Exempler paa, hvorledes Arbejderne, naar deres Foretagende lykkedes, efterhaanden betragtede sig som Kapitalister, saaledes at de gav de senere tilkommende Arbejdere den sædvanlige Dagløn og selv tog hele Gevinsten. Dette er saaledes Tilfældet med det berømte kooperative Bomuldsspinderi i Rochdale, der oprettedes i Aaret 1854. Parthaverne vare især Arbejderne i Rochdale, og navnlig gik man ud paa, at Arbejdere i Fabriken selv skulde have Aktier deri foruden Tantième. Men efterhaanden, bleve Arbejdernes Interesser skilte fra Aktionærernes, og i 1864 blev Systemet forandret efter en haardnakket Kamp: Arbejderne fik almindelig Fabrikarbejderløn, og Selskabet reduceredes altsaa til et

almindeligt Aktieselskab. Et nyt Forsøg i 1872 paa at oprette en kooperativ Fabrik mislykkedes. Man maa i det hele taget lægge Mærke til, at mange saakaldte Produktionsforeninger i England kun ere det af Navn; det er i Virkeligheden Aktieselskaber med smaa Aktier, der hovedsagelig ejes af Arbejdere, eller især af Hus-holdningsforeninger. Herved reduceres Antallet af Forsøg i denne Retning ikke saa lidet. Gjennemgaar man de kooperative Foreningers Statuter, finder man ofte tilsyneladende liberale Bestemmelser med Hensyn til Fordelingen af Udbyttet, men denne Fordeling finder sædvanligvis først Sted, efter at der er gjort en hel Mængde Fradrag, saa at Resultatet for det meste bliver, at der aldrig uddeles Udbytte til Arbejderne.

Herefter turde det være klart, at man ikke tør vente sig noget glimrende Resultat af Arbejdernes Associationsbestræbelser. Hvad Landbruget angaar, saa existerer der for Tiden vistnok kun ét Tilfælde, der fortjener at nævnes, det er Foreningen i Assington i Suffolkshire med et meget begrænset Antal Medlemmer, stiftet i Aaret 1830 af en Proprietær ved Navn Gurdon, der forstrakte Arbejderne med et Laan. De kommunistiske Samfund, der omtaltes ovenfor, havde jo iøvrigt Agerbrug som Hovedformaal. Men der er andre Virksomheder, der egne sig bedre for Kooperation. Skulde man sammenfatte Resultaterne af de kooperative Forsøg i en enkelt Dom, kunde man sige, at hvor der kræves forholdsvis megen Dygtighed og Indsigt hos Arbejderen, der lykkes Kooperationen bedst. Der existerer saaledes i Wien en særdeles heldig Pianofortefabrik, i Paris et lithografisk Institut, der ikke trives ilde, og i London en Forening af Framemakers og Gilders, der vel ikke

spinder Silke, men som dog i en Aarrække kar kæmpet udholdende med en ringe Kapital. Skomagere og Skrædere synes ogsaa at kunne have Udsigter til Held, hvor Foreningerne ikke fremtræde som Udslag af socialistisk Propaganda og derved faa Stemningen imod sig. Der findes ogsaa i England en Del kooperative Kornmøller, der vistnok i Reglen staa i Forbindelse med Husholdningsforeningerne og saaledes have en nogenlunde sikker Omsætning. Men der er i det hele taget ikke endnu opfundet et System, hvorefter Arbejderne kunne virke sammen paa en tilfredsstillende Maade, ligesaa lidt som den store Opgave om Tantièmesystemet har faaet en almengyldig Løsning.

Naar man da ser sig om efter flere kooperative Forsøg, saa henledes Tanken paa Husholdningsforeningerne. Her bliver det hovedsagelig i England, at man kan indhøste Erfaringer. Hvad der i Frankrig og Tyskland er præsteret paa dette Omraade, er ikke meget, i Schweiz er Udviklingen større, navnlig findes der i Zürich en anseelig Forening, der mærkelig nok begyndte sin Virksomhed med Tobak, men i England have disse Foreninger antaget storartede Dimensioner, navnlig i visse Egne af Landet.

Den Bevægelse, Owen havde fremkaldt, var i Færd med at sygne hen, da nogle Arbejdere i Rochdale — 28 i Tallet — i Aaret 1844 sluttede sig sammen til en Forbrugsforening, der hverken skulde give eller tage Kredit. De havde desuden en Mængde vidt rækkende Planer, men de holdt sig foreløbigt til dette nærliggende Formaal. Det var fattige Folk, der levede i fortrykte Kaar og stadig i Gjæld til Høkere og Urtekræmmere. Hvor dette er Tilfældet, er det altid van-

skeligt at faa Arbejderen med til en saadan Forening. Det er en Overvindelse for dem at klare Gjælden til Kjøbmændene, og selv om dette er opnaaet, er det dog altid en Fristelse at holde Forbindelsen vedlige med dem, fordi de i en snever Vending paany yde Kredit, om saa ogsaa Varernes Godhed lider derunder. Foreningen havde det ogsaa smaat nok i Begyndelsen. Der var kun faa Penge i Behold, og Varerne maatte kjøbes ufordelagtigt og i smaa Portioner. Butiken var saaledes ikke godt forsynet, og at der ikke gaves Kredit, var en væsenlig Hindring, men Arbejderne tabte ikke Modet, og efter flere Aars sejr Kamp talte Foreningen i Slutningen af Aaret 1849 400 Medlemmer og havde en Kapital paa 1200 Lst. I 1880 var der 10,600 Medlemmer med en Kapital paa henved 300,000 Lst. og en aarlig Omsætning af omtrent samme Størrelse, og Foreningens Centralbureau er omtrent den største Bygning i den anselige tætbefolkede Fabrikby.

Dette Held er ikke tilfældigt. En Grund er allerede Arbejdernes Sammenhold og Udholdenhed; Befolkningen i denne Egn af Landet er energisk og praktisk. Alle Spørgsmaal undtagen de rent økonomiske holdtes borte fra Foreningen. Religiøse Diskussioner, som Owen altid blandede med ind i den sociale Bevægelse, erklæredes for ikke at høre med til Foreningens Omraade, da de truede med at opløse den. At Arbejderne fra først af holdt paa ikke at give Kredit, hjalp ogsaa mægtigt til. Derved blev Omsætningen langt sikrere, og Foreningen behøvede mindre Kapital, end hvis Medlemmerne havde kunnet tage paa Regning. Hvad der navnlig har hjulpet Foreningen i Vejret, er det Princip, hvorefter Overskudet deltes. Dette havde

tidligere været Husholdningsforeningernes svage Side, og undertiden bevirkede netop Foreningernes Held at de bleve opløste, idet Medlemmerne ophævede dem for at faa Pengene. Det Princip for Fordelingen, som her bragtes i Anvendelse, havde for Resten allerede været opfundet i Aaret 1822, men udtænktes paany af en af Arbejderne. Det bestod deri, at der af det aarlige Overskud henlagdes 5 pCt. til Kapitalen, og Resten fordeltes til Medlemmerne i Forhold til deres Indkjøb. Hævede et Medlem ikke sin Andel, blev den staaende paa hans Konto, og fremdeles til 5 pCt. p. a. Foreningen kom saaledes til at virke som Sparekasse, og uden at Medlemmerne mærkede det, kunde de opspare betydelige Kapitaler. Dividenden er høj; i den senere Tid har den været 12—13 pCt. af Indkjøbene; Foreningen er nu ogsaa omtrent eneherkende i Rochdale og kan i Grunden selv regulere Detailpriserne hele Byen over; men det antages dog, at de ikke ere højere end i andre Byer.

Foruden en kooperativ Kornmølle, der langt fra giver saa godt Udbytte, og som i den senere Tid er noget trykket af forskjellige uheldige Forhold, findes der i Forbindelse med Forbrugsforeningen Bageri, Slakteri, Tobakspinderi m. m. Byen ligger paa et temmelig kuperet Terræn, og paa et dominerende Punkt knejser det storartede Centrallokale. De to øverste Etager ere optagne af et stort Bibliothek, Læseværelser og Forsamlingssal, fra hvis Vinduer man kan overse hele Byen. Rundt om i Rochdale findes Filialbutiker, der ere forsynede med de fleste af de Varer, som kunne være Gjenstand for dagligt Indkjøb, medens Centralbureauet sælger omtrent alt, hvad der kan være Tale om for en

Arbejder. Til disse Filialbutiker hører der altid et Læseværelse. Foreningen virker ogsaa som Byggeselskab, det vil sige den udlåner Penge til Folk, der ville købe eller bygge Hus, og den har ogsaa selv bygget flere Rækker af Huse.

Det storartede Held, Rochdalerne have haft, har givet Exempel for mange lignende Foreninger baade i England, Amerika og andetsteds, der alle have indført det Princip at fordele Overskudet i Forhold til Medlemmernes Indkjøb. Naar Foreningerne have overstaaet Børnesygdommene, kunne de i Reglen med Lethed bestaa; den gennemsnitlige Dividende kan i England regnes til 10 pCt. Et Fradrag maa ganske vist gjøres som Følge af Foreningernes Tilbøjelighed til, naar de have tilkæmpet sig Herredømmet over Omsætningen, at holde Priserne paa Varerne højt, saa at de Smaakjøbmænd, der have udholdt Kampen, ende med at velsigne Husholdningsforeningerne, men jeg tror dog ikke, at der i saa Henseende skal trækkes meget fra, og selv om man skulde gaa ned til 6—7 pCt., hvad der vistnok er det normale i andre Lande, saa vilde dette jo ogsaa være ganske antageligt. Navnlig i de nordlige Fabrikdistrikter blomstre disse Foreninger, saaledes i Leeds, Rochdale, Halifax, Manchester og Oldham. Halifax-Foreningen har Æren af at have gennemført en af disse geniale Tanker, som det engelske Foreningsliv ikke ejer saa faa af. Foreningen virker som Byggeselskab, og de aarlige Renter og Afdrag betales af Medlemmernes Kapital og Dividende, saa at man kan sige, at Arbejderne bogstavelig æde sig ind i deres Huse. Naar man véd, hvilken Pris man i England sætter paa at bo i sit eget Hus, kan man forstaa, hvilken umaadelig Tiltrækning en

saadan Forening kan yde. Dette System er da ogsaa indført adskillige andre Steder. Ophavsmanden til denne Ide er, saa vidt jeg ved, ukjendt.

Der er, som ovenfor omtalt, i Storbritannien omtrent 600,000 Mennesker, der ere Medlemmer af kooperative Foreninger; heraf falde de allerfleste paa Husholdningsforeningerne, og man tør vel nok antage, at de repræsentere en halv Million Familier. Disse Associationer have altsaa en virkelig Betydning i det økonomiske Liv. Naar en Familie anvender en 5—6—700 Kroner i Husholdningsforeningen om Aaret, saa er det en ganske klækkelig Gevinst, der hvert Aar bliver den tildelt, og Foreningerne have en ikke ringe Virksomhed som Sparekasser, der tilmed give en god Rente, nemlig i Reglen 5 pCt. aarlig.

Grunden til disse Besparelser er en flerdobbelt. Noget kan allerede, som ovenfor nævnt, ligge i en vis Tilbøjelighed til at holde Priserne højt, noget, man ikke egentlig kan dadle, da Pengene jo dog ikke blive spildte. Noget kan der endvidere altid spares derved, at Foreningerne ikke behøve at søge Kunderne ved at avertere og gjøre Reklame, men Reklamen florerer for Resten ikke saa lidt, og Foreningerne sætte Pris paa at have centralt beliggende Lokaler med smuk Opstilling af Varerne og store Ruder i Vinduerne. En ikke ringe Betydning har det derimod, at Kreditsystemet som Regel er afskaffet. Derved kan der arbejdes med en forholdsvis ringe Kapital, og der indvindes sikkert ad denne Vej et Par Procent eller mere af Indkjøbene. At dette System har stor Fordel for alle Ubemidlede, behøver ikke at begrundes. For Resten have ikke alle Foreninger indført det. Undertiden indrømmes Kredit for

en Uges Indkjøb, undertiden for et Beløb svarende til en Del af vedkommende Medlems opsparede Kapital. Enkelte Foreninger give endogsaa Kredit til Kunder, som ikke ere Medlemmer, som der overhovedet følges meget forskellige Regler overfor Ikke-Medlemmer.

En anden Grund til Besparelserne ligger deri, at Foreningerne ofte have en saa stor Kreds af Kunder, at de kunne indkøbe deres Varer fordelagtigere end mange Detailkjøbmænd. Der eksisterer flere Foreninger af Husholdningsforeninger, «Wholesales», hvis Formaal det er ogsaa at skaffe smaa Foreninger denne Fordel, men som dog hidindtil kun have kunnet tilrive sig en mindre Del af Omsætningen.

En af Hovedaarsagerne til Foreningernes Held ligger deri, at der kan indvindes overordenlig meget baade i Retning af Folkehold og Lokaler. I vor Tid kaster Folk sig over Specialiteter, i alle Fag og alle Næringsveje møder man dette Fænomen. Det er Resultatet af Befolkningens stærke Væxt og den store og stadige Tilstrømning fra Landet til Byerne, at der Dag for Dag opfindes flere og flere Næringsveje. Overalt, hvor der er en lille Indtægt at tjene, kiler et Menneske sig ind for at tjene Brødet; Mellemmand af alle Slags, allehaande Industrier af mere eller mindre Nytte, ville efterhaanden fylde Byerne og søge at tildrage sig Publikums Opmærksomhed. Men især gjælder dette maa-ske Detailhandlerne. Hvor en Urtekræmmer kan bestaa, nedsætter der sig strax en eller to til i hans umiddelbare Nærhed; det er altid mere lokkende at være Principal end Butikssvend, selv om Udsigterne til at opnaa en virkelig god Stilling ere smaa. I Kjøbenhavn, der i Aaret 1870 havde en Befolkning paa 180,000 Men-

nesker, var der samtidig af Urtekræmmere ikke mindre end 368, og nu er Forholdet efter Vejviseren at dømme endnu mere skrigende. Maaske maa yderligere en Del af de saakaldte Detaillister henregnes til Urtekræmmere. Af Høkere var der 790, af Bagere 112 og af Slagtere 139. Der er vel næppe Tvivl om, at en Tredjedel af disse Næringsdrivende vilde kunne besørge Omsætningen, naar Butikerne bleve heldigt fordelte og forsynede med alle de Varer, der er Tale om til daglig Brug. De engelske Forfattere Hughes og Neale komme ved en meget beskeden Beregning til det Resultat, at Detailhandlernes Antal i London kunde indskrænkes fra 42,000 til 14,000.

Husholdningsforeningernes Styrke ligger altsaa for en Del deri, at de reducere Antallet af Butiker dels ved den store Omsætning og dels ved at samle mange forskellige Arter af Varer i ét Lokale. Det er altsaa tildels det samme som de store Basarer, man ser i Europas Hovedstæder, hvor man ligefrem kan leje en Disk i en større Sal.

Men heri ligger maaske en af Grundene til, at der mange Steder hersker saa stor en Misstemning mod denne Bevægelse. Der er for Tiden, ganske naturligt, en Strømning hen imod at beskytte de Smaa. Mange ville anse det for uheldigt, om Husholdningsforeningerne gjorde det af med Detailhandlerne, thi saa blev jo disses Arbejde overflødigt. Men Samfundet vilde dog under alle Omstændigheder være bedre tjent med, at disse Mennesker udførte virkeligt, i Stedet for fingeret Arbejde, og engang vil det dog ende med, at denne Overfyldning med Mellemmand mellem Produktionen

og Forbruget tager Overhaand. Ganske vist vilde man komme i Forlegenhed i mange evropæiske Lande, hvor Befolkningen allerede nu er saa tæt, at der ikke er Brød til mange flere, og hvor den økonomiske Udvikling ikke holder Skridt med Befolkningens Væxt. Men man bør dog gjøre sig dette klart, at det Tidspunkt snart vil indtræde, da man maa anse det for en stor Velgjerning, at et anseligt Procenttal af Befolkningen udvandrer for at skaffe Luft til de tilbageblivende.

Man har anført imod Husholdningsforeningerne, at de søge deres Fordel ved at sælge Varer af anden Rang. Denne Indvending er imidlertid ubeføjet. De Varer, man i England, Wien, Omegnen af Paris og andre Steder, hvor Institutionen har taget Opsving, faar hos disse Foreninger, ere gennemgaaende fuldkommen saa gode som hos Detailhandlerne; men man maa huske paa, at det er Arbejderne, der danne Kredsen af Kunder, og disse købe overhovedet sjelden Varer af første Klasse. Derimod er det en Selvfølge, at ikke alle Varer lykkes lige godt. Varer af en meget speciel Natur kunne Foreningerne ikke godt forsyne sig med. De have vel ofte Galanterivarer, men ikke i stort Udvalg; Manufakturvarer lykkes derimod en hel Del bedre. Meget ofte er der Skotøjsfabrikation og Skræderi i Forbindelse med Foreningerne, hvilket heller ikke er nogen daarlig Forretning. Slagteri og Kjødudsalg kæmper derimod altid med Vanskeligheder og giver neppe stort Overskud. Bedst gaar det med alle daglige Fornødenheder, som Urtekramvarer, ligesom ogsaa Bagerierne kunne give et godt Overskud. Enkelte Varer f. Ex. Sukker undtages ofte ved Fordelingen af Dividenden.

En Vanskelighed er naturligvis det stadige Svind paa Varerne og især Kontrollen med Funktionærerne. Adskillige Foreninger have vistnok maattet betale Lærepenge i denne Henseende. Det kan imidlertid ikke være vanskeligere end ved store private Forretninger. Undertiden har Medlemmerne ligefrem Kontrabog med Foreningen; undertiden faar man ved hvert Indkjøb udleveret Mærker, der repræsenterer Varernes Værdi. Ved hvert Kvartals Slutning gjøres der Afregning.

De engelske Foreninger have i Reglen meget simple Bestemmelser med Hensyn til Optagelsen af Medlemmer. De betragte sig i saa Henseende som rent kommercielle Foretagender, der ikke spørge om Medlemmernes politiske eller religiøse Tro. Man maa sædvanligvis tage mindst én Aktie paa 1 Lst., som kan indbetales i Afdrag. Hvert Medlem har én Stemme, uanset hvilken Kapital han repræsenterer. Intet Medlem kan efter Lovgivningen have mer end 200 Lst. staaende.

I mange Foreninger tillades det Ikke-Medlemmer at købe, og de faa da ofte Dividende; i en Forening, jeg har undersøgt, var det saaledes 4 pCt., en meget rimelig Erstatning, fordi der ydes kontant Betaling; i mange Foreninger er det endogsaa mere. I de engelske Foreninger kan man vistnok anslaa Bestyrelsesomkostningerne til gennemsnitlig 4 à 5 pCt. af Om sætningen.

I den kooperative Bevægelse møder man mange Partier og mange forskellige Opfattelser. Nogle se aldeles forretningsmæssigt paa Sagen og gaa ud paa at sikre Konsumenterne saa megen Indtægt som muligt. Dette har givet sig Udtryk i en Del Foreninger, der

væsenligst have deres Publikum i Middelklassen, saaledes f. Ex. Civil Service association i London, der har en meget stor Kreds af Kunder. Man anser det her for den væsenligste Opgave at sælge Varerne saa billigt som muligt, i Modsætning til Arbejderforeningerne, hvis Princip det er ikke at sælge billigere end Detailhandlerne. Det er ret karakteristisk, at selv smaa Foreninger af denne Art vække langt større Modstand blandt Detailhandlerne end de egenlige Arbejderforeninger, hvor store disse end ere. En anden Form af Selskaber, der søge at skaffe Konsumenterne billige Varer, gaar ud paa ved Kontrakter med forskellige Handlende at skaffe Medlemmerne Rabat for, hvad de købe der. Saadanne Selskaber have været prøvede forskellige Steder, f. Ex. i Paris og London, og Prospekterne krydres undertiden og ikke med Urette med tillokkende Beregninger over de Fordele, som den opsparede Rabat efter 20, 30 eller 50 Aars Forløb kunde indbringe Konsumenten i Form af Livrente, Livsforsikring ell. a. Men denne Art af Foretagender er det altid vanskeligt at faa noget rigtigt at vide om, naar man undtager Prospekterne.

Æmnet om Kooperationen er langt fra udtømt med disse Linjer, man kunde tvertimod ved at fordybe sig mere i Detaillerne fremdrage mange Ting af stor Interesse. Men Hensigten har jo blot været at stille det Spørgsmaal, om nogle af de Forsøg, man har gjort, maa anses for livskraftige. Herpaa maa Svaret blive det, at medens man i Produktionsforeningerne kun finder lidet, der spaar om Held for Fremtiden, saa at Spørgsmaalet endnu maa henstaa uløst, saa synes For-

brugsforeningerne afgjort at kunne blive et besparende Led i Omsætningen.

Maaske er der herhjemme mindre Grund til at vente sig noget af denne Bevægelse end i Fabriklandene, men ogsaa mindre Foreninger have vist sig levedygtige, og naar Sagen behandles med Velvilje herhjemme, naar der i Lovgivningen tages Hensyn til denne Art af Foreninger, saa vil maaske Bevægelsen voxe stærkt i Omfang. I England vare de kooperative Foreninger i lang Tid udenfor Loven, de kunde ikke købe faste Ejendomme, ikke faa Lovens Hjælp mod utro Embedsmænd osv., og først i Aaret 1852 lykkedes det at faa en Lov sat igjennem, der bødede paa denne Mangel. Fra dette Tidspunkt har Bevægelsen været i stærk Stigning. Maaske vil saadanne Foreninger kunne danne Overgangen til andre Samfundsformer, maaske kun til større Besparelser paa andre Omraader. Der har saaledes flere Gange — ogsaa i dette Tidsskrift *) — rejst sig Stemmer for Indførelse af kooperative Hjem, Hoteller, hvor flere Familier skulde have samme Ildsted og foretage andre huslige Arbejder i fællig. En saadan Ordning kan frembyde mange Skyggesider, men den vil maaske blive nødvendig, hvis Befolkningen vedbliver at voxe ligesaa rask som hidtil. Paa mange Punkter vil man ialfald kunne tænke sig Fællesskab indført paa en saadan Maade, at Familiernes Privatliv ikke forstyrres. Man bor i store tætbefolkede Kaserner uden at bekymre sig om sine Husfæller; man har fælles Vand- og Gasledning, man vil maaske ogsaa ende med at have fælles

*) «Fremtidens Husholdninger» af V. Secher, Nationaløk. Tidsskr. X, 32 fg.

Varmeapparat — Alt dette er jo Skridt henimod Kooperationen. Og selv i England, hvor enhver Familie helst bor i sit Hus, har man bygget store Kaserne med Plads for Tusind Mennesker eller mere for saaledes at skaffe de fattige gode og billige Boliger, og endogsaa velhavende Familier bo nu undertiden sammen i store Bygningskomplexer, der meget nærme sig Kontinentets Kaserne.
